

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

BORZSÁK ISTVÁN

ANGYAL DÁVID „EMLÉKEZÉSEI” ÉS A HAZAI KLASSZIKA-FILOLÓGIA TÖRTÉNETE*

Ábel Jenővel foglalkozó írásaimban többször szóba került tudománytörténetünk orrásainak szegényessége, majdhogynem siralmas elapadása. Milyen keserves erőfeszítések árán sikerült a hazai klasszika-filológia egyik *hős kistés*-ének pályafutását megrajzolni! Ezért tértünk vissza ismételten a témára, amikor újabb adalékok ismertetésére nyílt lehetőség, és ezért bízunk az érdeklődők elnézésében, ha most Angyal Dávid (1857. nov. 30—1943. dec. 18) emlékezéseinek gazdagságából a tudományszakunkkal kapcsolatos utalásokat — megkésve bár — csokorba kötjük. (Az «Emlékezésekre» Csatár Imrénének egy Magyar Nemzetben megjelent glosszája hívta fel a figyelmemet; magát a könyvet Nagy József szívessége folytán olvashattam.)

Az érdemes történész és irodalomtörténész — Bajza József, Benedek Marcell, Földmán Bálint, Mályusz Elemér stb. mestere — alig félévvel volt idősebb Ábel Jenőnél, aki 1858. július 24-én született, és akivel ezek szerint még a mi nemzedékünk is találkozott volna (akárcsak Gyomlay Gyulával, Csengeri Jánossal, Némethy Gézával, Horváth Gyulával . . .), ha kora ifjúságában el nem szőlítja a halál. Az «Emlékezések» tanulmányos fejezete szól közös gimnáziumi éveikről, bár Angyal Dávid csak VI.-os korában (1872 őszén) került a szentesi kálvinista partikulából, ill. (1871-től) a szegedi piaristák-ól a Deák-téri evangélikus gimnáziumba. Az akkor még jórészt német városban a tanárok közt is többségben voltak a német nevéek (Scholtz Ágoston, Elischer József, Böhm Károly, Bröhlich Róbert, Weber Rudolf . . .), akik azonban — jobbadára szepességek lévén — nagyban hozzájárultak a főváros magyarosodásához. A történetet tanító Batizfalvy István a francia neveket is magyarosan ejtette, amivel a franciához is konyító pesti polgárgyerekeket nyilván derűltségre indította. Ugyanakkor Heinrich Gusztáv már a II.-osoktól is megkövetelte Shakespeare, Goethe és Schiller ismeretét, a filozófus Böhm Károly pedig Homérosnak eredetiben való olvasására buzdította tanítványait. Az «új mű» így versenyezhetett görög ismeretekben Ábel Jenővel, aki azonban hamarosan messze föléje került» (49). Osztálytársának korai kiugrásáról Angyal Dávid — nem egész pontosan — azt írta, hogy már az 1874/75. tanév első felében leérettségizhetett, majd gyorsan emelkedett az egyetemi pályán. Valójában a többiekkel együtt vizsgázott 1875 júniusában, de a tanév II. felében egyidejűleg az egyetemi «előkészítő tanfolyamra» is járt. «Már ismeretes és szakfériaktól nagyon becsült filológus volt», amikor «szegény kezdő bölcsészhallgató»-társának figyelmét egy ösztöndíjpályázatra felhívta és ezzel jelentős segítséghez juttatta. Itt olvashatunk a másik leendő nagysághoz, a gyermekorvos Bókay Jánoshoz fűződő barátságukról is. Mikor ennek bátyja, Árpád, Angyal Dávidnak «Haramiák»-ról tartott önképzőköri előadását irgalmatlanul bírálta, nemes lovaként megvédelmezte a szerencsétlen próbálkozót az idősebb Bókay-fiu osztálytársa: Riedl Rigyes. Így kezdődött szirig tartó barátságuk. (A későbbi «Bristol-társaság» harmadik brztagja Péterfy Jenő volt.)

Angyal Dávid az egyetemen a magyar—német szak mellett kötött ki. Itt még megallgatta az öreg Toldy Ferencet, a magyar irodalomtörténet megalapítóját, aki megintultan mondta el neki is Kisfaludy Sándorról: «Én láttam őt, uraim.» (Egy másik emléke Erzsényi Dániel nagybeteg fiához kapcsolódik, aki az ifjú érdeklődővel csak annyit adott közölni atyjáról, hogy «klasszikus költő volt.») Leginkább Budenz, Greguss Ágost és Heinrich Gusztáv előadásai érdekelték. Volt gimnáziumi tanára őt is segítette («lelki-meretes és ügyes tanár volt, ki tanítványait halára kötelezte»); írói és kutatói érdemei nem maradnak említetlen; kevésbé szívesen, de a történeti igazság kedvéért dokumentáltak azonban Heinrich irodalmi munkásságának gyengéje is, már mint a nagyvonalú

*Angyal Dávid: Emlékezések. London 1971 (Szepsi Csombor-Kör), 171 l.

plagizálás, valamint élő embertársait (pl. még a szelíd Riedl Frigyes is) sértő, de a holtakat sem kímélő csúfolódó kedve — csak úgy «mulatságból» (59). Ezért nevezgette a nem sokkal kíméletesebb Gyulai Pál — 1878-tól Toldy Ferenc utódja — a Buda halálából ismerős «Detre száz»-nak.

Miközben Abel Jenő olaszországi tanulmányútja során (1878 őszén) kódexekre vadászik és tudományos hírnevét öregbíti, *k.u.k.* közlegény évfolyamtársa — az államkinestár jóvoltából — «színesebb» gúnyában hányódik a boszniai hegyek közt, mint amelyben Gyulai, Greguss és Heinrich színe előtt a doktori szigorlaton vitézkedett, és amelynek láttára tanárai visszaadták neki a 10—10 forintnyi vizsgadíját. Alig heverte ki az okkupáció közben szerzett táborigényes, amikor itthon «egy másik gyökeres betegséggel, a szegénységgel» kellett viaskodnia. Az európai körútjáról visszatérő Abel Jenő is félt a hazai «magántanárkodástól», amíg ki nem kötött a Markó-utcai gimnáziumban, majd hamarosan az egyetemen: Angyal Dávidon is segített Gyulai Pál, Kármán Mór pedig beajánlotta a hadiszállító Kohner Károly fiához, a későbbi báró Kohner Adolfhoz nevelőnek. Itt a nagypénzű családot rászoktatta magyar könyvek vásárlására is, majd amikor tanítványa 1882-ben letette az érettségét, az apa nemcsak a fiát küldte ki a berlini egyetemre okulni, hanem a nevelőt is. Angyal Dávid emlékezéseinek ez a fejezete (72 skk.) szaktudományunk szempontjából különleges figyelmet érdemel.

1882/83-ban «talán a világ legkiválóbb egyeteme volt» a berlini. Sorra találkoznak az emlékezésekben Mommsen, E. Curtius, G. Droysen, Treitschke, Wattenbach, Bresslau, Du Bois-Reymond, Helmholtz stb. nevével. A rendes tanárok szemináriumaiba nem sikerült bejutnia («ezt többféle formalitás akadályozta»), de H. Delbrück (akkor még «hirtelenszöke szakállú tartalékos tiszt») gyakorlatain is rengeteget tanult. Amikor a katolikus Joh. Janssen reformáció-történeti művének Huttenről szóló részét ismertette és közben latin forrásokat idézett, Delbrück közbeszólt: «Kérem, fordítsa le nekünk a latin szövegeket, mert mi nem tudunk úgy latinul, mint a magyarok.» (Bezzeg Mommsen nem így vélekedett rólunk!)

A nagy Mommsen 1883-ban azt adta elő, «amit a Römische Geschichte V. kötetében megírt» (73). Angyal Dávid emlékezete itt nem pontos: az V. kötet 1885 februárjában jelent meg, vagyis Mommsen a harminc éve abbahagyott mű folytatásának előmunkáit ismertethette 1883 tavaszán. Biztosan hű viszont az első «leckéről» szóló beszámoló: Mommsen «idegesen gyúrva zsebkendőjét» mondotta el, hogy a császárkor történetére vonatkozó források igen hézagosak. «De hivatkozom — így szólt — Byron e mondására: It is a bad artisan who quarrels with his utensils . . . » A továbbiak sem a feltétlen csodálat jegyében fogantak: «Valóban, Mommsen nem volt rossz mesterember. E. Curtius nyugodtban, folyamatosabban beszélt, mint Mommsen, majdnem az volt, amit a német *Schönredner*nek nevez.» Hallgatta olykor a német irodalomtörténész W. Scherert is (akit Riedl nagyra becsült, az én Eötvös-collegiumi tanárom, Koszó János már kevésbé), sűrűbben Carl Robertet, a klasszikus archeológust.

Elgondolkodtató az, amit Angyal Dávid a *Schulverein* nevű szervezet magyarellenességéről jegyzett fel. A *Schulverein* szította hangulatot még fokozták az erdélyi száz diákok a száz *universitas* sérélméinek emlegetésével. Ezeknek egy tavaszi *Bierabend*-jéről írja Angyal Dávid (75): «Ott láttam — sajnálatomra — Mommsen söröspharakat üríteni a németellenesnek mondott magyar politika kárhóztatása jeléül.» De még Wattenbach is magyarázta a tüntetés jogosságát. Mindez 1883-ban, a kettős-, ill. hármasszövetség létrejöttének időszakában történt. Amikor Angyal Dávid 1910-ben újból felkereste Berlint, az egyetem kertjében láthatta hajdani tanárainak szobrát. Nemsokára — a húszas években — pedig olvashatta volna az ugyanitt felállított háborús emlékmű Wilamowitz fogalmazta feliratát: «*Invictis victis victuri* . . . Wilamowitz nevét különben csak egyetlen egyszer, Péterfy Jenőnek az Aischylos-könyvről írott ismertetése kapcsán (97) említ: Péterfy így hallatta szavát a Csáky Albintól behozott görögptől ellen, illetőleg a görög tanítás védelmében.

Nem lehet célunk sem Angyal Dávid hihetetlenül kiterjedt tudományos munkásságának az értékelése (megtette azt Péter László a kötet élén), sem az emlékezéseiben felvonultatott szereplők sokaságának felsorolása, bár akár ez utóbbi szinte keresztmetszete lehetne az új- és legújabbkori magyar történet kavargásának az Emlékezések megírásáig, azaz 1943 vészterhes nyaráig, amikor «az illúziók ideje elmúlt», és a 86 éves tudós úgy érezte, hogy «életének nincsen jelentősége» (31). Csak néhány név: a jóbarát Balogh Ármin (Balogh József apja), Hegedűs Sándor (Hegedűs István bátyja), Szilágyi Sándor (az Egyetemi Könyvtár igazgatója, Abel Jenő «Sándor bácsija»), az «öreg, idegesen siető» Trefort Ágoston, az Arany és Csengery Antal távoztával «az elszigeteltség rideg légkörében» vergődő Gyulai Pál, vagy a *di minorum gentium* közül az «örökké élménkedő», mégis közkedvelt Kemenes-Kempf József, az érdemes Homéros-fordító stb.

Ha most számba vesszük, hogy Angyal Dávidtól még napjainknak is nem egy útírónsége tanulhatott, akkor csak rezignáltan gondolhatunk gimnáziumi és egyetemi ársára, Abel Jenőre, akinek oly méltánytalanul rövid élet adatott, de akit fiatalon ugyanúgy bántott a gondolat, mint a patriarchai korának örülni nem tudó Angyal Dávidot, hogy «nem dolgozott eleget.» Emlékezései ezekkel a szavakkal zárulnak.